

Олексій Олександрович Деревягін

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів
факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ

Практика застосування окремих положень статті 271 КПК України при розслідуванні кримінальних проваджень про злочині посягання на майно громадян

В умовах реформування сучасного Кримінально-процесуального законодавства, процес якого означений низкою теоретичних і практичних проблем, особливої актуальності набувають питання щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, адже їх регламентація в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України викликала чимало дискусій як із боку науковців, так і з боку практиків. Новелою кримінально-процесуального законодавства стало об'єднання контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупівлі, спеціального слідчого експерименту й імітування обстановки злочину в одну негласну слідчу (розшукову) дію. З огляду на зазначене, нагальною є потреба у визначенні особливостей механізму проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину, а також у з'ясуванні законодавчих переваг і недоліків правового врегулювання окремих положень статті 271 КПК України при розслідуванні кримінальних проваджень про злочині посягання на майно громадян.

Порядок і тактика проведення контролю за вчиненням злочину визначені в ч. 6 ст. 271 КПК України. Але якщо такі форми контролю за вчиненням злочину, як оперативна та контрольована закупка, контрольована поставка були більш апробовані на практиці, то формам контролю «спеціальний слідчий експеримент» та «імітування обстановки злочину» уваги приділялося менше.

Принагідно зазначимо, що на практиці часто постає потреба відокремити ці дві форми контролю за вчиненням злочину. Спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим або оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняття нею рішень щодо вчинення злочину (пункт 1.12.4 Інструкції) [1].

Імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створять в оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення (пункт 1.12.5 Інструкції).

З тлумачення цих двох понять, про які йдеться в Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, на наш погляд, можна зробити певні висновки. Як слушно підкреслює Ю.М. Дьомін [2, с. 64] ці дві форми контролю за вчиненням злочину є повністю самостійними, як і три інші. Тому, якщо дозвіл взято на проведення однієї форми контролю за вчиненням злочину, а він проводиться фактично в іншій формі, вважаємо, що докази, отримані в результаті проведення такого виду НС(Р)Д, повинні бути визнані недопустимими.

Форми контролю за вчиненням злочину не є тотожними за своїм змістом та умовами реалізації, що вимагає отримання на проведення кожного з них конкретно визначеного законом рішення уповноваженої особи, про що зазначено у вирокі Шевченківського районного суду міста Києва від 10 червня 2016 року [3]. У цьому виправдувальному вирокі зазначено, що при здійсненні спеціального слідчого експерименту відбувається штучне моделювання обстановки, яка дала б можливість отримати фактичні дані про злочинні наміри певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого або особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняття нею рішень щодо вчинення злочину.

При проведенні імітування обстановки злочину в оточуючих за допомогою використання імітаційних засобів створюється уявлення про вчинення реального злочину, завдяки чому досягається мета – викриття відомої або невідомої особи, яка планувала чи замовляла вчинення злочину, та запобігання такому злочину.

Контроль за вчиненням злочину у формі імітування його обстановки застосовується з метою переконання невизначеного кола осіб у тому, що начебто відбувається злочинне діяння, на відміну від спеціального слідчого експерименту, коли особа, як правило, знаходиться на місці злочину, самостійно

вчиняє певні активні дії за особистим планом, з конкретними намірами та метою настання наслідків, яких вона бажає.

До наведених відмінностей цих двох форм контролю за вчиненням злочину можна додати ще декілька. У випадку проведення спеціального слідчого експерименту не тільки створюються певні умови для особи, за якою ведеться спостереження, а й перевіряється реальність її намірів, уточнюються окремі відомості, деталі, які мають значення для встановлення об'єктивної картини, обставин кримінального правопорушення, пропонується без провокацій та підбурювань такій особі самостійно проявити себе в умовах, якби цей злочин справді мав місце. Тобто особа може здійснювати будь-які дії на її розсуд (це можуть бути як активні дії, так і пасивні), тим самим виявляючи свої реальні наміри, свою роль в організації або скоєнні злочину, ставлення до нього.

Д. Й. Никифорчук та С. І. Ніколаюк зазначають, що застосування спеціального слідчого експерименту потребує певних процесуальних умов, а власне експеримент відтворює явище не повністю, а лише деякі умови, за яких відбувалися події або мали місце факти, що становлять інтерес для слідчого й оперативних працівників [4, с. 273].

У випадку імітування обстановки злочину ми ставимо визначену або невизначену особу, коло осіб в умови, коли злочин нібито вже відбувся. Фактично ці особи можуть розкрити свої злочинні наміри тільки після отримання інформації про вчинення злочину, безпосередньої участі у вчиненні злочину вони не беруть, але результатами вчинення злочину обов'язково цікавляться, а інколи й перевіряють їх. Таким чином, визначається не тільки роль особи у вчиненні уявного злочину (інколи за планом або ініціативою цієї особи), а й виявляються усі причетні до цього особи. Інакше слід або проводити контроль в іншій формі, або застосовувати інший вид НС(Р)Д.

Варто зауважити, що імітування обстановки злочину може відбуватися із застосуванням технічних засобів фіксації поведінки контрольованої особи. Для вирішення завдань цієї НС(Р)Д в порядку, передбаченому ст. 273 КПК України, можуть бути виготовлені та використані ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби, спеціально виготовлені фотографії, відеозаписи, предмети і документи, імітовані «сліди» злочину, поширена несправжня інформація у засобах масової інформації, інтернет-мережі тощо.

Імітування обстановки злочину може бути поєднано із вчиненням інших видів НС(Р)Д (зокрема, з передбаченим у ст. 272 КПК України виконанням спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації тощо).

Наукова (практична) новизна викладена у доповіді. Таким чином, підсумовуючи викладене, ми приєднуємось до думок вчених і практиків, які вважають, що доцільно змінити назву ст. 271 КПК України з «Контроль за вчиненням злочину» на «Контроль за злочинном», що сприятиме усуненню непорозумінь в тлумаченні цієї норми та дасть змогу застосовувати цей вид НС(Р)Д на інших стадіях злочину, зокрема при розслідуванні кримінальних проваджень про злочинні посягання на майно громадян.

Список бібліографічних посилань:

1. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

2. Дьомін Ю. М. Проблеми, що виникають при здійсненні прокурорського нагляду за негласними слідчими (розшуковими) діями у кримінальному провадженні / Ю. М. Дьомін // Вісник прокуратури. – 2017. – 5. – С. 62-67.

3. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 10 червня 2016 року / Справа № 761/19749/13-к. Провадження № 1-кп/761/11/2016 // Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

4. Кримінальний процес: підруч. / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.

Дата надсилання доповіді: 28.10.2017